

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. ст. 356.
2. Житловий кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 1983. Додаток до № 28. Ст. 573.
3. Голоманчук Э.В. Конституционное право граждан на жилище в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право». Москва, 2007. 196 с.
4. Права людини: міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи / Упоряд. В. Павлик, В. Тесленко. Київ: Факт, 2001. 152 с.
5. Конституции государств Европейского Союза / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. Москва: Издательская группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 816 с.
6. Конституции государств Европы: В 3 т. Т. 3 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. Москва: Издательство НОРМА, 2001. 792 с.
7. Права людини й оновлення Конституції України: Колективна монографія. Праці лабораторії дослідження теоретичних проблем прав людини юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Львів: Малий видавничий центр юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. Вип. 5. 184 с.
8. Конституции стран СНГ и Балтии: Учебн. пособ. / Сост. Г.Н. Андреева. Москва: Юристъ, 1999. 640 с.
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
10. Породько В. Умови правомірності обмежень житлових прав громадян. Право України. 2005. №10. С. 63–66.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпень: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

УДК 342.7

КОНСТИТУЦІЙНА ПРАКТИКА НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

CONSTITUTIONAL PRACTICE OF NORMATIVE REGULATION OF THE RIGHTS OF PRIVATE PROPERTY IN UKRAINE AND COUNTRIES OF CONTINENTAL EUROPE

Кириченко Ю.В.,
к.ю.н., доцент,

доцент кафедри політології та права
Запорізький національний технічний університет

Туліна С.С.,
студентка

Запорізький національний технічний університет

У статті розглянута конституційна практика нормативного регулювання права приватної власності в Україні та державах континентальної Європи. Проаналізовано юридичний зміст права приватної власності, закріпленого в ст. 41 Конституції України та в аналогічних нормах конституцій європейських держав. Обґрунтовано необхідність внесення змін до ст. 41 Конституції України.

Ключові слова: власність, право власності, право приватної власності.

В статье рассмотрена конституционная практика нормативного регулирования права частной собственности в Украине и государствах континентальной Европы. Проанализировано юридическое содержание права частной собственности, закрепленного в ст. 41 Конституции Украины и в аналогичных нормах конституций европейских государств. Обоснована необходимость внесения изменений в ст. 41 Конституции Украины.

Ключевые слова: собственность, право собственности, право частной собственности.

The article deals with the constitutional practice of normative regulation of the right of private property in Ukraine and the states of continental Europe. The legal content of the right of private property enshrined in Article 41 of the Constitution of Ukraine and in similar norms of the constitutions of European countries is analyzed.

The comparative and legal analysis of the provisions of the norms of the constitutions of Ukraine and the states of continental Europe gives grounds for the conclusion that amendments to Art. 41 of the Constitution of Ukraine, taking into account the European experience of constitutional and legal regulation of the right of private property.

The necessity in determining the subject of property rights, including the right of private property, is substantiated, to use the unified terminology. In connection with this and in order to unify the indicated terminology proposed in Art. 41 of the Constitution of Ukraine, replace the terms «every citizen» and «citizens» with the term «everyone», which covers all subjects of property rights, regardless of their legal status.

Key words: ownership, ownership, right of private property.

Постановка проблеми. Основоположним, пріоритетним економічним правом кожної людини є право приватної власності, що за змістом не відрізняється від права власності. При цьому варто наголосити, що Конституція та чинне законодавство встановили юридичну рівність приватної власності громадян з іншими наявними в Україні формами власності. В юридичній літературі термін «власність» виражає належність комусь речей і являє собою відношення особи до того чи іншого майна як до належного йому. Іноді цей термін замінюється терміном «майно».

У ст. 41 Конституції України, яка є логічним продовженням положення ст. 13, йдеться, насамперед, про власність, яка забезпечує життєві потреби людини, а та-

кож встановлені як гарантії права на приватну власність, так і певні обмеження щодо здійснення цього права [1]. Як вважає Л. Волова, суть права власності полягає в тому, що «людина за своїм природним походженням, із моменту народження володіє священним правом на життя, свободу й належну їй власність, і ніхто, навіть найвища влада, не може свавільно позбавити її цієї власності» [2, с. 86]. Відразу варто зазначити, що відповідно до п. 36 ч. 1 ст. 85 і п. 7 ч. 1 ст. 92 Основного Закону України визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності належить до повноважень Верховної Ради України, а правовий режим власності визначається виключно законами.

Право приватної власності є одним із базових інституцій конституційного права. Але, незважаючи на це, воно розкривається в наукових працях більшості правознавців переважно з позиції цивільного права. Окремі аспекти зазначеної проблеми досліджували Н.В. Безсмертна, Л.Д. Воєводін, Л. Волова, О.М. Гончаренко, Б.С. Єбзєєв, Л.А. Івершенко, А.М. Колодій, О.А. Лукашева, В.С. Нерсесянц, А.Ю. Олійник, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, Ю.М. Фролов, М.І. Хавронюк, Н.Г. Шукліна та інші. Відсутність комплексних досліджень конституційного права приватної власності взагалі та порівняльно-правового аналізу положень норм конституцій європейських держав, в яких закріплене це право, свідчить про актуальність вибраної проблематики.

Метою статті є порівняльно-правове дослідження положень норм конституцій України та держав континентальної Європи, в яких закріплено право приватної власності людини і громадянина та внесення пропозицій щодо вдосконалення ст. 41 Конституції України.

Виклад основного матеріалу. Порівняльно-правовий аналіз конституцій держав континентальної Європи свідчить, що право приватної власності у тому чи іншому об'ємі знайшло своє закріплення в основних законах Австрії, Азербайджану, Албанії, Андорри, Білорусі, Бельгії, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Вірменії, Греції, Грузії, Данії, Естонії, Іспанії, Італії, Латвії, Литви, Ліхтенштейну, Люксембургу, Македонії, Молдови, Монако, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Португалії, Росії, Румунії, Сан-Марино, Сербії, Словаччини, Словенії, Туреччини, Угорщини, Фінляндії, Франції, Хорватії, Чехії, Чорногорії, Швейцарії та Швеції.

Незважаючи на те, що конституція має містити лише вихідні, принципові положення, пов'язані з регулюванням права приватної власності, кожна друга європейська держава у текстах своїх конституцій закріпила систему гарантій власності, що передбачає пряму дію конституційної норми та ефективний контроль. Наприклад, у ст. 33 Конституції Словенії зазначено, що «право приватної власності та право на спадкування гарантуються законом» [7].

Аналіз положень ст. 41 Конституції України свідчить про існування у нинішньому конституційному тексті різних позначень суб'єктів права власності. Наприклад, у зазначених статтях вживаються терміни «кожен», «ніхто», «громадяни» та «кожний громадянин». Як правило, в аналогічних нормах більшості конституцій держав континентальної Європи застосовуються тільки безособові терміни «кожен» і «ніхто», які П.М. Рабінович визначає, відповідно, як «будь-який суб'єкт права» та «жодна фізична особа» [3, с. 9]. Наприклад, у ч. 1 ст. 35 Конституції Туреччини зазначено, що «кожен має право власності і успадкування» [4], а в ч. 2 ст. 46 Конституції Молдови вказано, що «ніхто не може бути позбавлений свого майна» [5]. Крім того, у деяких конституціях закріплені й інші термінологічні позначення цих суб'єктів. Так, у ч. 2 та 3 ст. 48 Конституції Хорватії вжиті терміни «суб'єкти права власності», «користувачі власності», «іноземний громадянин», а в §15 Основного Закону Фінляндії – «кожна людина» [6; 7]. У той же час терміни «громадяни» та «кожний громадянин» у цих конституціях не застосовуються.

На нашу думку, при визначенні суб'єкта права власності, у тому числі й права приватної власності, необхідно використовувати єдину термінологію. У зв'язку з цим та з метою уніфікації зазначеної термінології пропонуємо в ст. 41 Конституції України терміни «кожен громадянин» і «громадяни» замінити на термін «кожен», що охоплює всі суб'єкти права власності незалежно від їх правового статусу.

У ч. 1 ст. 41 Конституції України закріплено положення, відповідно до якого кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. У той же час

Азербайджан, Білорусь та Росія у текстах своїх конституцій закріплюють положення про володіння, користування і розпорядження кожним своїм майном як одноособово, так і спільно з іншими особами. Наприклад, у ч. 2 ст. 44 Конституції Білорусь закріплено: «Власник має право володіти, користуватися і розпоряджатися майном як одноособово, так і спільно з іншими особами» [8]. Однак це положення відсутнє у відповідній нормі Основного Закону України, що свідчить про певні розбіжності національного законодавства з положеннями міжнародно-правових актів із прав людини. І тому вважаємо за доцільне закріпити в ч. 1 ст. 41 Конституції України положення про володіння, користування і розпорядження своєю власністю як одноособово, так і спільно з іншими особами.

Також зі змісту ч. 1 ст. 41 Конституції України випливає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися не тільки своєю власністю, а й результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Тобто право інтелектуальної власності прямо зв'язується з правом матеріальної (речової) власності, що є непритаманним для інших конституцій європейських держав. У конституціях Азербайджану, Білорусі, Болгарії, Грузії, Іспанії, Литви, Молдови, Росії, Словаччини, Словенії, Хорватії, Чехії, Чорногорії та Швеції це право виокремлено у спеціальну статтю. Крім того, право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності також закріплено і в ч. 2 ст. 54 Конституції України. При цьому закономірно постає питання: а чи потрібно одне і теж положення закріплювати в різних статтях Конституції України? На наш погляд, закріплювати схожі за своїм змістом положення у двох статтях одного і того самого розділу Основного Закону є недоцільним. У зв'язку з цим пропонуємо положення, що передбачає володіння, користування і розпорядження результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності виключити із тексту положення ч. 1 ст. 41 Конституції України.

У ч. 2 ст. 41 Конституції України зазначено, що право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом, що закріплює можливість на одержання майна у власність та водночас вказує на те, що власність може набуватися лише на законних підставах. Тобто зазначена норма прямо не встановлює порядок набуття права приватної власності і відсилає до відповідних норм інших нормативно-правових актів. Тоді постає питання: а чи треба це положення закріплювати на конституційному рівні? На наш погляд, це питання має вирішуватися на рівні галузевого законодавства. І тому пропонуємо положення ч. 2 ст. 41 виключити із тексту Конституції України.

У ч. 3 ст. 41 Конституції України зазначено: «Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону» [1]. Водночас П.М. Рабінович пропонує застосувати у ч. 3 ст. 41 Основного Закону України замість терміна «громадянин» слово «кожен», що, на його думку, розширить коло носіїв цього права порівняно з тим, яке визначено у нинішньому тексті [3, с. 9]. О.М. Гончаренко запропонувала оновлену редакцію цього положення: «Кожна людина для задоволення своїх потреб може користуватися об'єктами державної та комунальної власності та виключної власності народу України відповідно до закону» [9, с. 42]. Підтримуючи зазначену пропозицію вченого, ми вважаємо, що ч. 3 ст. 41 Конституції України необхідно виокремити у самостійну статтю або включити її до ч. 2 ст. 13 і тим самим розширити її зміст.

У ч. 4 ст. 41 Конституції України закріплені основоположні принципи гарантій захисту права приватної власності, що повною мірою кореспондується зі ст. 1 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом № 11, згідно з яким «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах

суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права» [10, с. 22]. Крім України, зазначені принципи знайшли своє закріплення і в конституціях європейських держав. Так, згідно із ч. 3 ст. 17 Конституції Болгарії приватна власність непорушна [11], а в ч. 2 ст. 31 Конституції Вірменії зазначено: «Нікого не можна позбавляти власності, за винятком передбачених законом випадків – у судовому порядку» [12].

Конституція України, проголошуючи непорушність права приватної власності, в ч. 5 ст. 41 встановлює певні обмеження щодо його здійснення. За логікою побудови цієї частини, можна констатувати, що, з одного боку, «примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток із мотивів суспільної необхідності», а з іншого – «лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану» [3]. Тобто склалася ситуація, яка вимагає уточнення підходів щодо критеріїв правомірного обмеження прав і свобод людини і громадянина, що містяться на конституційному рівні, та узгодження їх із нормами міжнародного права. При цьому варто зазначити, що вживання у першому реченні ч. 5 ст. 41 Конституції України оціночного поняття «суспільна необхідність», яке є підставою примусового вилучення приватної власності та вказує на можливість зіткнення приватних і публічних інтересів, є дискусійним.

У конституціях Греції, Сербії, Угорщини та Чорногорії застосовується термін «суспільні інтереси», у конституціях Люксембургу та Македонії – термін «інтереси суспільства», у конституціях Естонії, Італії, Ліхтенштейну та Німеччини – термін «загальні інтереси», у конституціях Азербайджану, Грузії, Литви та Фінляндії – термін «суспільні потреби», у конституціях Словаччини та Чехії – термін «публічні інтереси», а в Конституції Польщі – термін «публічна мета». О.М. Гончаренко зазначила: «Застосовуючи їх у нормативно-правових актах, законодавець кожної країни вкладає у них своє розуміння їхнього змісту, побу-

доване на власному пізнанні соціально значимих аспектів суспільних відносин, соціальних цінностей суспільства, потреб, інтересів, ціннісних установок, орієнтирів, уподобань членів суспільства» [13, с. 162]. На думку автора, в Конституції України термін «суспільна необхідність» збігається з терміном «суспільні інтереси» [1, с. 163]. І тому, враховуючи викладене, а також те, що законодавча неврегульованість та невизначеність застосування зазначеного терміна, може призвести до зловживання ним, пропонуємо термін «суспільна необхідність» виключити із тексту ч. 5 ст. 41 Конституції України.

У ч. 6 ст. 41 Конституції України закріплено положення, що передбачає конфіскацію майна виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Положення про конфіскацію майна або про її заборону закріплено і в конституціях Азербайджану, Андорри, Бельгії, Ліхтенштейну, Люксембургу, Молдови, Польщі, Росії, Румунії, Словенії. У той же час законодавці зазначених європейських держав до цього питання підходять неоднозначно.

Як зазначив В. Матвієнко, значним недоліком ч. 6 ст. 41 чинної Конституції є суперечливість та необв'язковість її положень. На думку вченого, слова «може бути застосована» не встановлює чіткого імперативу як щодо обов'язковості застосування конфіскації майна лише судом, так і щодо обов'язковості застосування самої конфіскації майна «у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом» [14, с. 90]. Погоджуючись із цим висловлюванням, ми вважаємо, що замість слів «може бути застосована» необхідно вжити слово «застосовується».

Висновки. Отже, порівняльно-правовий аналіз положень норм конституцій України та держав континентальної Європи дає підстави для висновку про необхідність внесення змін до ст. 41 Конституції України з урахуванням європейського досвіду конституційно-правового регулювання права приватної власності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Волова Л. Довідник з прав людини. Київ: Українська Правнича Фундація. 1993. 138 с.
3. Рабінович П. Права людини і громадянина в Україні: конституційна перспектива. Вісник Академії правових наук України. 2008. № 3 (54). С. 3–11.
4. Конституція Турецької Республіки від 7 листопада 1982 р. URL: <http://www.zarubejye.com>.
5. Конституція Республіки Молдова від 29 липня 1994 р. URL: <http://www.base.spinform.ru>.
6. Конституція Республіки Хорватія від 22 грудня 1990 р., у редакції від 9 листопада 2000 р. URL: <http://constitutions.ru/archives/195>.
7. Основний Закон Фінляндії від 11 червня 1999 р. URL: <http://www.constitutions.ru/archives>.
8. Конституція Республіки Білорусь від 17 жовтня 2004 р. URL: <http://www.rescc.af/constitutions>.
9. Гончаренко О. Конституційне право громадян України користуватися об'єктами державної та комунальної власності. Право України. 2005. №1. С. 39–42.
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і протоколи до неї (збірник законодавчих і нормативних актів) [Офіційний текст] / Упоряд. Ю.В. Паливода. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2011. 120 с. (Законои України).
11. Конституція Республіки Болгарія від 12 липня 1991 р. URL: <http://www.uznal.org/constitution.php>.
12. Конституція Республіки Вірменія від 27 листопада 2005 р. URL: <http://www.constitutions.ru/archives>.
13. Гончаренко О.М. Права людини в Україні: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 207 с.
14. Матвієнко В. Частина шоста ст.41 Конституції України потребує уточнення. Право України. 2000. № 7. С. 90–91.